

МРНТИ 15.21.45

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.08>

Егенисова А.Қ.¹ Серикбаева А.К.¹

¹ Ш.Есенов атындағы КТИУ

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІ ЖӘНЕ ЭМОЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРА БІЛУІ ҚАБІЛЕТІ

Аңдатпа

Бұл мақалада студенттердің эмоционалдық интеллекті және эмоцияларды басқара білу жолдары қарастырылады. Жеке тұлға құрылымындағы жетістіктің, темпераменттің және когнитивті стильдердің үйлесімділігінің арақатынасы талданады. Жоғарғы оқу орнында оқу кезеңіндегі студенттердің танымдық дамуына кеңінен талдау жасалған. Университетте әртүрлі мамандықтардағы студенттердің эмоционалдық интеллектін дамытудағы оқу орнының ролі туралы қарастырылған.

Кілтті сөздер: Эмоция, интеллект, эмоционалдық интеллект, когнитивтік, темперамент, студент, жастар, университет.

Егенисова А.К.¹, Серикбаева А.К.¹.

¹ КУТИ имени Ш.Есенова,

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ СТУДЕНТОВ И СПОСОБНОСТЬ КОНТРОЛИРОВАТЬ ЭМОЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается эмоциональный интеллект учащихся и способы управления эмоциями. Анализируется соотношение успешности, темперамента и усидчивости когнитивных стилей в структуре личности. В университете рассматривается роль учебного заведения в развитии эмоционального интеллекта студентов различных специальностей.

Ключевые слова: Эмоции, интеллект, эмоциональный интеллект, когнитивный, темперамент, студент, молодежь, университет.

Yegenisova A.K.¹, Serikbayeva A.K.¹

¹ CUTE named after Sh.Yessenov

STUDENTS ' EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ABILITY TO CONTROL EMOTIONS

Annotation

This article discusses the emotional intelligence of students and ways to manage emotions. The correlation of success, temperament and perseverance of cognitive styles in the personality structure is analyzed. The University examines the role of educational institutions in the development of emotional intelligence of students of various specialties.

Key words: Emotion, intelligence, emotional intelligence, cognitive, temperament, student, youth, University.

Адамзат капиталын, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытуда, қоғамның рухани-адамгершілік және мәдени құндылықтарын сақтауда білім берудің ролін өзектілеуге бағдарлау Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауларында көрсетілген [1]. Сондай-ақ, инновациялық қоғамдағы қазіргі жастардың интеллектуалды даму деңгейі ең басты стратегиялық ресурстардың қатарынан табылу керектігі «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Интеллектуалды ұлт-2020» Ұлттық Жобасы,

«Үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасында 2013-2016жж. білім беру ұйымдарында оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамын күшейту бойынша типтік кешенді жоспар» сияқты бірқатар маңызды құжаттарда атап өтілген [2 - 5].

Қазіргі қоғамда позитивті адамдардың жоғарғы мансапқа деген мүмкіндігі мол. Оның эмоционалдық интеллект деңгейі әріптестерімен жылдам қарым-қатынас орнатып түсуіне жәрдемдеседі. Бұл қағида жекелеген үлкен мемлекеттер мен халықаралық қарым-қатынастарда да өз жемісін береді. Мемлекетті бірегей корпорация ретінде елестетіп, эмоционалдық интеллекттің ең жоғарғы деңгейі азаматтар арасында әлеуметтік кәсіби соның ішінде әртүрлі салалық ара қатынастар орнатуға көмектеседі. Ментальды және мәдениетімен ерекшеленетін әртүрлі аудиториялармен ортақ тіл табыса білу жаһандану заманында сәттілік кепілі болып табылады. Ұлттың эмоционалдық интеллекттің маңызы және оны тереңінен түсіну Елбасының Н.Ә.Назарбаевтың 2017 жылдың 12 сәуірінде жарияланған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында айтылған. Ұлттың эмоционалдық интеллектісін практика жүзінде халықаралық өзара қатынастарға пайдалану ол ұлттың бірегейлігін сақтай отырып ашықтық пен әріптестер арасында құрметтің болуына әкеледі. Қазақстан халқының өте бай тарихи тәжірибесі жоғарғы білім деңгейінің өсуі ұлттың бәсекеге қабілеттілігі жоғары болуы өзгерістерге дайын тұруы, қазіргі әлемдік процестерге кіру мен әлемдік флагмандар қатарында болу және қазіргі заманғы әлемдік құрылымдар қатарында тұруға мүмкіндік береді.

Өйткені, тұлғаның интеллектуалды даму деңгейі құндылық бағдарларға, мәдениетке, кәсіби іс-әрекет нормаларына ықпал етеді. Интеллектуалды ақпараттың басымдығы жағдайында адам бірқатар «тұлғалық негізді» меңгеруі керек. Мұндай «негізді» қалыптастырып, игеруге көмек беру – жоғары оқу орнының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Жоғарғы оқу орны студенттерін оқу үдерісінде эмоционалды интеллект тұрғысынан дамыту бүгінгі күннің басты мәселесі болып табылады. Студенттерге эмоционалды-эстетикалық әсері рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесін қалыптастыруға ықпал ете отырып, оның объективті түрдегі интеллектуалды жүктемесі болады, соның нәтижесінде эстетикалық әсерленумен қатар тұлғаның интеллектуалды дамуы жүзеге асады.

Қазіргі психологияның ең өзекті проблемаларының бірі адамның эмоционалды интеллектісін дамыту болып табылады. Біріншіден, бұл қазіргі өмір жағдайларына байланысты эмоцияның жоғарылауымен байланысты. Өмір сүру қарқыны жеделдетіледі, стресс факторларының саны артады, релаксация үшін уақтылы мүмкіндіктер болмаған кезде бәсекелестік пен жауапкершілік артады. Аталған факторлар эмоционалды жүктемелердің жиілігі мен қарқындылығын арттырады, бұл жағдайда адамдар аландаушылықтың, дәрменсіздіктің және үмітсіздіктің уайымымен жауап бере алады.

Эмоционалды интеллект феноменін бүкіл әлемде көптеген зерттеушілер мойындайды. Тұлғаның жеке және кәсіби өсуіне ықпал ететін және оның өмірдегі табыстылығына әсер ететін факторлар ретінде эмоционалды интеллектіні құрайтын дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігі сөзсіз.

XX ғасырдың басында танымал зияткерлік тесттер қазіргі уақытта белгілі бір жұмысқа ізденушілерді немесе тиісті мамандандырылған сыныптарға оқушыларды іріктеу мақсатында жиі қолданылады, бірақ бастапқыда дәл осы мақсатта құрылған.

Қазіргі заманғы көптеген мәдени құндылықтарға жеке эмоциялар және жалпы эмоционалды өмір жатады. Бұл жағдайда психологиялық және физиологиялық деңгейде бірқатар проблемалар әкеледі. А. Б. Холмогорова мен Н. Г. Гараняның пайымдауынша «табыс пен жетістіктерге сену, күш пен бәсекелестік, рационалдылық пен ұстамдылыққа сену біздің мәдениетімізге тән» эмоцияның бұзылуына әкеліп соғады [6].

Эмоциялық интеллект әлеуметтік және эмоциялық қабілеттердің, соның ішінде өзінің және өзге адамдардың эмоцияларын түсіну, басқару қабілеттерінің жиынтығынан тұрады. Эмоциялық интеллект – тұлғааралық қатынастар үрдісінде әртүрлі эмоциялық күйлерді дұрыс түсінуге, өзгелердің эмоциялық күйіне орай икемделуге мүмкіндік береді. Тұлғаның бейімделу қабілетін, ортамен үйлесімді қарым-қатынасын арттырады.

Онтогенездің әртүрлі кезеңдеріндегі эмоционалды интеллектіні дамуын нақты жас ерекшелігін сипаттайтын интеллектуалды және эмоционалды саланың жаңадан жасакталуы тұрғысынан талдау қажет. Бұл жағдайда зерттеу сипатына байланысты оның шешімінен методологиялық мәселелердің қатары туындайды.

Біріншіден, эмоциялық интеллект түсінігі мен оның жалпы интеллект түсінігімен байланысын анықтау қажет. Кейбір жалпы психологиялық теория бұл проблеманы шешуге бағытталған болса да, әртүрлі интеллект түрлері арасындағы байланыс мәселесі бұрынғыша пікірталасқа түседі.

Екіншіден, эмоциялық интеллекттің дамуының белгілі бір кезеңі бар ма? деген сұраққа жауап беру керек. Сонымен қатар, психикалық дамудың кейбір теорияларында қабылданған әлеуметтік шындықты танудың эмоционалдық және ұтымды әдістерін бөліп алу зерттеу объектісінің бірегейлігіне нұқсан келтіруі мүмкін. Сондықтан студент, жастардың жалпы интеллект пен эмоционалдық интеллект құбылыстарының және когнитивтік дамудың белгілі кезеңдерін қолдану мүмкіндігін анықтау қажет.

Үшіншіден, студенттердің әртүрлі жас кезеңдеріндегі эмоционалды интеллектінің дамыту факторларын анықтау маңызды. Бұл факторларды бірыңғай жүйе ретінде қарастыру қажет және олардың қайсысы эмоционалдық интеллекттің белгілі бір құрылымдары мен механизмдерін қалыптастыру үшін мақсатты психологиялық-педагогикалық күш-жігердің негізі бола алатындығын анықтайды.

Осылайша, зерттеудің мақсаты жоғары оқу орнында оқу кезеңінде эмоционалдық интеллекттің дамытуға қатысты жоғарыда аталған әдістемелік мәселелерді талдау болып табылады. Зерттеудің міндеттерін шешу үшін біз когнитивтік функциялар жүйесінде эмоционалды интеллекттің орнын анықтаймыз, Жоғарғы оқу орнында оқу кезеңінде когнитивтік дамудың ерекшеліктерін, әртүрлі мамандықтардың болашақ өкілдерін даярлауда эмоционалды интеллекттің рөлін қарастырамыз, сонымен эмоционалды интеллекті тиімді қалыптастыру үшін жоғарғы мектептегі оқу үрдісін қамтитын мүмкіндіктерді талдаймыз [7].

Жоғарғы оқу орнында оқу кезеңінде студенттердің танымдық дамуы. Эмоционалды интеллект субъектінің интеллектуалды қабілетінде қарастырылуы мүмкін болғандықтан, жоғарғы оқу орнында оқу кезеңіне тән когнитивтік функцияларды дамытудың жас ерекшеліктеріне назар аудару керек.

Студенттік кезеңнің көп жағдайында жастық шақ кезеңдері мен ерте жетілуіне әсер етеді. Пәнаралық жіктеу бойынша 16 жастан 25 жасқа дейінгі жастар кәмелеттік жасқа толмаған кезеңде және жасөспірімдер кезеңінде өтеді. Э. Эриксонның пікірінше, субъект жиырма жаста жасөспірімділік кезеңнен ерте жетілу кезеңіне өтеді. Д.Б. Эльконин дамудың бұл кезеңін қазіргі уақытта жетекші қызметтің сипаттамаларын иеленетін білім беру және кәсіптік қызметтің маңыздылығымен байланыстырады. Когнитивтік дамудың қазіргі кезеңдерін талдауға негізделі отырып, біз студенттік кезеңнің сипаттамаларын ерекшелеуге тырысамыз [8].

Жасөспірім кезеңнен бастап интеллектуалды даму дәстүрлі түрде дерексіз ойлаудың қалыптасуының аяқтауымен байланысты болды. Ж. Пиаже өзінің ақыл-ой даму кезеңін формальды жүйе кезеңімен аяқтайды. Оның негізгі ерекшеліктері - логикалық ережелер тұрғысынан жүйелі бағалауда гипотезаларды тұжырымдау және тексеру мүмкіндігі. Сонымен қатар, жасөспірімдер когнитивтік үдерістердің еркін меңгеруіне және табиғи қасиеттерге негізделген жоғары ақыл-ой функцияларын қалыптастырудың аяқталуына байланысты (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев) ақпаратты өңдеудің жекелеген компоненттерін тиімді пайдаланады. Қоршаған әлем және өздері туралы білудің толық базасы қалыптасуда. Жасөспірімдердің танымдық қызығушылықтары көп жағдайда айналадағы адамдар мен өздеріне негізделген, алайда өзін түсіну әлі де болса эгоцентризмнің үлкен үлесімен байланысты және басқаларды жанама түрде түсіну бұрмаланып жатыр.

Дегенмен жасөспірімдік шақтан кейін когнитивті даму туралы мәселе пікірталасты болып табылады 20 жастағы интеллектуалды қабілеттер туралы тұжырым, бұл ресми жұмыс кезеңінен тыс ойлауды дамытудың зерттеулер қатарына әкелді, яғни ол эмперикалық деректермен расталған. У. Перри студенттер арасында классикалық ойлаудағы өзгерістерді зерттеу барысында зияткерлік қабілеттерін дамытудың жаңа кезеңдерін атап өтті. Ерте кезеңде студенттер білім алу арқылы өмірлік оқиғаларды және тәжірибелерді дуалистикалық тұрғыда түсіндірді, бұл кез-келген білімнің шынайы немесе жалған екендігін ескереді.

Қарама-қайшы пікірлер мен фактілерге тап болған соң, студенттер біртіндеп көптеген бәсекелес көзқарастарға толерантты болды. Осылайша, Жастардың, студенттік кезіндегі интеллекттің дамуы негізгі дуализмнен идеялар мен нанымдарға тәуелсіз таңдау үшін негіз болып табылатын концептуалды релятивизмге көшуімен сипатталады. К. Ригел сондай-ақ ересектер кезеңінің басында қайшылықтарды маңызды когнитивті неоплазма ретінде түсіну мүмкіндігін атап өтті. Ол формальды операция кезеңінен кейінгі диалектикалық ойлау сатысын белгіледі. Г.Лейбови-Виф күрделі

элеуметтік мәселелерді, когнитивті жетілуді дамытуға арналған түрлі көзқарастармен қақтығыстарды шешуде практикалық тәжірибенің маңыздылығын атап көрсетеді.

Кейбір зерттеушілер жастардың, студенттік кезеңдегі интеллектуалды ерекшеліктерінде дамудың сапалы жаңа кезеңін көрмейді, сонымен бірге ресми операциялық ойлау құралдарын пайдалану сипатының өзгеруін көрсетеді. У. Шейо ересек жасын жетістік кезеңі ретінде сипаттайды, оның барысында ол өткен кезеңде қалыптасқан зияткерлік әлеуетін қолданады. Р Кеган және Дж. Левинджер сондай-ақ семантикалық жүйелердің дамуының маңыздылығын өздерінің интеллектуалдық әлеуетін студент, жастардың пайдалануында көрсетті. Осылайша, теориялық бағдарларына қарамастан, зерттеушілер оқушылардың кезеңінде интеллектуалды даму ерекшелігін атап өтеді. Бұл кезеңнің интеллектуалды өзгерісі студенттерді күрделі практикалық мәселелерді шешуде өзінің ақыл-ой қабілеттерін пайдалану арқылы болашақ кәсіби қызметке дайындайды. Бұл жағдайда білім объектісі элеуметтік шындыққа, әртүрлі және қайшылықты сипатқа айналады. Бұл деректер студенттің оқу ісіндегі эмоционалды интеллекттің даму әлеуетін анықтау үшін пайдаланылуы керек [9].

Университетте әртүрлі мамандықтардағы студенттерінің эмоционалды интеллектін дамытудағы оқу орнының ролі. Эмоционалды интеллект құрылымы ұзақ уақыт бойы оқыту әдістерін жетілдіруге бағытталған психологиялық зерттеулерде пайда болмады. Классикалық білім ұзақ уақыт бойы кәсіби және өмірдегі табыстың кілті болып саналатын жалпы интеллектуалды қабілеттердің қалыптасуына көп көңіл бөледі. Алайда, жалпы барлау мен мансаптық жетістіктер арасындағы байланыстарды зерттеу жалпы интеллект кәсіби қызметтің барлық салалары үшін тиімділіктің басты факторы емес екенін көрсетті.

Әртүрлі мамандықтардың студенттері арасында эмоционалды интеллекттің дамуы үшін кәсіптік білім беру бағдарламасында бірқатар нақты компоненттер болуы керек. Ең алдымен, университет тәжірибесі эмоциялық таным дағдыларын қалыптастыру үшін кең мүмкіндіктер береді. Тәжірибе барысында студентке кәсіби қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің түрлі жағдайларымен танысуға мүмкіндік беру қажет. Жоғарыда көрсетілгендей, бұл жағдайларда жеке қатысу тәжірибесі диалектикалық ойлауды дамытудың маңызды факторы болып табылады. Элеуметтік шындықты бағалаудың икемділігін, көп мәнді бағалауын мойындау, біздің болжамымыз бойынша, ұтымды білімнің тиімді еместігі жағдайында студентті жағдайды эмоционалды білу мүмкіндіктерін пайдалануға дайындайды. Сондықтан, нақты кәсіби міндеттерге сәйкес келетін әртүрлі элеуметтік жағдайларға қатысу тәжірибесін мақсатты түрде жетілдіру университеттік практиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Екіншіден, аудиторияда және өзіндік жұмыста нақты жағдайлар әдісімен (кейстік зерттеу) сәйкес қалыптастырылған міндеттерді қосу қажет. Оқу жағдайында шешім қабылдау кезінде білімнің ұтымды және эмоционалды әдістерін қолдану қажет. Кәсіптік оқыту барысында студентке ұсынылған тапсырмалар нақты жағдайдағы жұмыс жағдайларында осы жағдайлардың маңыздылығына қарай жағдайлардың кластарын да қамтуы мүмкін. Эмоциялық интеллектіні қолдану үшін жағдай жасау үшін, шешімнің уақытын шектеу арқылы шешімді аналитикалық шешу әдісі тиімсіз. Екіншісі - міндеттерді таңдау, оның шешімі вербализацияға қиын («түсіндіруге болмайды, бірақ түсінуге болады») және демек, қисынды ойлаудан бөлек, тұтастық эмоционалды «басып алуды» талап етеді. Оқыту әдісі де үлкен әлеуетке ие. Тренинг әр түрлі көзқарастардан модельдеу жағдайларды қарастыруға мүмкіндік береді. Мұндай орталықсыздандыру - эмоционалды интеллект қалыптастырудың негізгі факторларының бірі. Университеттің оқу үдерісінде эмоционалды білімнің қалыптасуының тиімділігін бағалау үшін эмоционалды интеллектті басқа кәсіби және өмірлік жағдайларға пайдалану дағдыларын меңгеру мәселесін шешу қажет. Біз осы трансферттің мүмкіндіктері қорыту мен медиацияның қасиеттерінің арқасында білімнің бұл түрінің басты сипаты деп санаймыз. Осы себепті жаттығу тапсырмалары мен тренингтер эмоциялық интеллектіні дамыту және оны нақты қызметте қолдану үшін әлеуетті тиімділікке ие[8].

Студенттер эмоционалды интеллектіңізді қалай дамытуға болады?

– студент, жастар өзіңізді зерттеп көріңіз. Бұл үшін белгілі бір уақыт аралығында (мысалы, бір апта бойы) басыңыздан өткен жағдайлар мен олардың қандай эмоциялардың көрініс беруіне әкелгенін жазып отырыңыз. Бәрін жазуға тырысыңыз: таңертең оянған мезетте көңіл-күйіңіздің қандай болғанын, таңғы асыңызды ішкен сәттегі сезімдеріңізді, күнделікті сабаққа бара жатқандағы ойларыңызды, оқытушы мен қарым-қатынасыңыз кездегі сезімдеріңізді және т.б. жазу қажет.

– түрлі эмоциялардың ағзаңызға қалай әсер ететінін анықтап алыңыз. Ғашық болған кездегі сезімдеріңіз қандай, стресс сәттерінде жылағыңыз келе ме, әлде айналаңыздағы нәрсенің бәрін қиратқыңыз келе ме? Шаршаған кездегі сезімдеріңізді және, ең бастысы, ауыр эмоцияларға жол бергеннен кейінгі көңіл-күйіңізді зерделеп көріңіз.

– эмоцияларыңыз бен жүріс-тұрысыңыз арасындағы байланысты іздеп табуға тырысып көріңіз. Мысалы, ашушаң кездеріңізде барлық негативті жаныңыздағы адамға қарсы қолданасыз ба? Ал ұялған сәттерде ешкімнің көзіне көрінбеуге тырысасыз ба? Осы арақатынасты талдау арқылы өзіңіздің нақты өзгерткіңіз келетін жайттарға көңіл бөліңіз.

– өзіңіздің жағымды эмоцияларыңыздың қайнар көзін табуға тырысыңыз. Сүйікті сабағыннан калмай отыру, сабақтағы постер қорғау, сергіту сәттері, әртүрлі тренингтер, не болмаса достарыңмен, серуендеу – осы тектес қарапайым нәрселердің бірі Сізді де жағымды эмоцияларға жетелеуі тиіс. Оларды өзіңізге жағымды эмоция қажет болатын сәттердегі «бұлақ көзі» ретінде қабылдаңыз. Әрдайым оптимист болуға тырысыңыз.

– оқытушымен, басқа студенттермен сөйлесу барысында ашық әрі ұстамды болуға тырысыңыз. Өз көзқарасыңызды нақты білдіріңіз және қарсыласыңызға қысым көрсетуден аулақ болыңыз.

– басқа студенттердің көзқарасын қабылдау қабілетін дамыту мақсатында сабақ барысында өткізілетін пікір-сайыстарды талдап көріңіз де, өзіңізді алдымен бір студенттің, кейін оның қарсыласының орнына қойып көріңіз.

– эмпатияны дамытуға тырысыңыз: өзіңізді басқа студенттердің орнына қойып, оның қандай эмоцияларға берілгенін және көмектесу жолдарын қарастырып көруге талпыныңыз.

– басқалардың көзқарастарын, ойларын, позицияларын біліп отыруға тырысу қажет. Олардың эмоцияларын жасаған іс-әрекеттері мен мимикасы арқылы анықтауға тырысып көріңіз.

– өзіңіздің өзге студенттерге қалай әсер ететіңізді анықтап алыңыз. Қуантасыз ба, әлде ашуын туғызасыз ба? Ызalandырасыз ба, не болмаса тынышtандырасыз ба? Басқы студенттерге аталған сұрақтарды қою нәтижесінде өзіңізге ұнамауы мүмкін жауап алудан қорықпаңыз, себебі Сіз өз мінез-құлқыңызды кез келген уақытта түзете алу мүмкіндігіне иесіз. Мұны естен шығармаған жөн.

– өз іс-әрекеттеріңіздің модельдерін түсіне бастаған кезде, оларды бақылауға алу әлдеқайда оңай болатынын да ұмытпаңыз. Себебі эмоцияларға берілмей, кез келген жағдайда нақты не істеу қажеттілігін білетін боласыз.

Біз осындай тапсырмалар жүргізу арқылы студенттердің эмоциялық интеллектісінің әр түрлі компоненттерін мақсатты түрде қалыптастыра алатындығына көз жеткіздік.

Эмоциялық интеллект кәсіби қызметтің жетістігінде маңызды рөл атқарады. Бұл білім формасы, ақылға қонымды интеллектке қарағанда, әлеуметтік-кәсіптік мамандықтардың өкілдері үшін айрықша маңызға ие. Сондықтан, студенттердің эмоциялық интеллектінің әр түрлі компоненттерін мақсатты түрде қалыптастыру - кәсіптік оқытудың маңызды міндеті.

Эмоционалды интеллекттің даму проблемасы бойынша зерттеулерді талдау осы түрдегі интеллекттің білімнің басқа түрлерімен (рационалды интеллектпен) салыстырғанда сапалық ерекшелікке ие екендігін көрсетті, бірақ зияткерлік дамудың жалпы заңдарына бағынады. Студент, жастардың университетте оқыған кезде, жан-жақты әлеуметтік тәжірибе мен диалектикалық ойлау қабілеті эмоциялық интеллекттің дамуына негіз болады. Бұл фактілер университеттік тәжірибеге енгізілген білім беру үдерісінде эмоциялық интеллектіні дамыту бағдарламаларын құру кезінде, сондай-ақ белгілі бір жағдайдағы әдістер бойынша оқыту және оқу әдісін қолдану кезінде ескерілуі тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Druzhinin V.N., *Psihologiya obshchih sposobnostej. 3-e izd.* □ SPb.: Piter, 2007. □ 368 s
2. Ponomarev Ya. A. *Psihologiya tvorchestva.* M.: Nauka, 1976.
3. Palani L. *Lichnostnye znaniya.* M.: Nauka, 1986.
4. Golubeva E. A. *Sposobnosti i individual'nost'.* M.: Prometej, 1993.
5. *Sposobnosti i sklonnosti.* M.: Prosveshchenie, 1989.
6. Tompson J. *Intelligence* // P. Mc Guffin, M. F. Shanks, R. G. Holdson (eds). *The scientific principles of psychology* N. Y. Gune & Stratton, 1984.
7. Bine A. *Izmerenie umstvennyh sposobnostej.* – Almaty; SPb., 1998. - 256 s.
8. Druzhinin V.N. *Psihologiya i psihodiagnostika obshchih sposobnostej* □ M.: Nauka, 1994.-230 c.

9. Holodnaya M. A. *Sushchestvuet li intellekt kak psichicheskaya real'nost'?* // *Voprosy psihologii*. 1990. N 5. S. 125.
10. Ajzenk G., Vil'son G. *Kak izmerit' lichnost' / per. s angl.* □ *M.: Kogito-centr*, 2000. - 256 s.
11. Gal'ton F. *Nasledstvennost' talanta, ee zakony i posledstviya / per. s angl.* - *SPb.*, 2005. - 299 s.
12. Ozhegov S.I. *Slovar' russkogo yazyka/pod. Red. N.Yu.Shvecovoj.* □ *M.: Rus.yaz.*, 1990. - 917 s.
13. Zhankyl T.Қ. *Studentterdi қазақ ұлттық музыкасы арқылы интеллектуалды дамыту dok. ... PhD: 6D010300.* - *Almaty*, 2017. – 189 b.